

Södra Lapplands framtid

av Börje Lindström

Under min barndoms 1950-tal var södra Lapplands vinterskogar fulla av timmerhuggare, hästar och traktorer. I snart sagt varenda by fanns en eller flera affärer, postkontor, ibland slakterier, bagerier, sågar och snickerier. Även längs de avlägsnaste grusvägar stod ett mjölkbord. Under den väldiga, klarblå sommarhimlen rånade fjällkorna i kapp med helgmålsringningen.

Den nu bortgångne lokalredaktören Sven Hanssons fotografier bär vittnesbörd om den tidens sociala humör. På hans bilder finns en stämning av upprymd förväntan, som hade plötsligt de goda världsvindarna blåst in i varje vårstädad bagarstuga. Hanssons inlands-människor sitter inte ensamma under dystra köksklockor, nej, de myllrar, de nästan trängs framför skyltfönstren, och de förläna även de minsta samhällen och byar ett slags påtaglig stadsmässighet.

Tiden ångade av optimism. Liksom världen i övrigt red kommunerna Lycksele, Åsele, Dorotea, Vilhelmina, Storuman och Sorsele på den globala ekonomiska uppgångsvåg som formats efter 1930-talets depressionsår och som ännu ett kvartssekel senare med full kraft sköt framåt.

Denna ekonomiska uppgångsvåg åtföljdes av en lika global, och lika stark, offentlig våg. De svenska politikerna hade således både vilja och "resurser" att ständigt bygga nya rum i det Folkhem där, vid 1950-talets slut, den ursprungliga drömmen om allas lika värde hade ersatts med en vision om allas rätt till konsumtion och transfereringar.

Mitt vindpinade barndomshem i södra Lappland fick dessa år vattenklosett, Televisionsapparat, gräsmattor och blomsterrabatter. Flygfotografer knackade på dörren. De visade nytagna bilder av en bygd där höhåssjor och ardennerhästar samsades med det nya skolbygget och de nya bilarna.

Farmödrarna som vid spinnrocken skrämt upp barnen med vittra, och morfäderna som på farstutrappen berättat om de hemska lappmorden, utkonkurrerades över en natt av Bröderna Cartwright. Få ville längre höra talas om folketro och fattigdom. Den allmänna känslan dessa magiskt blåflimrande år var att de välståndsbilder som visades från Stockholm rimligtvis förr eller senare skulle materialisera sig också i södra Lappland.

En framtid i de ljusaste färger

År 1960 är avfolkning ett okänt begrepp i inlandet. Den rikliga tillgången på skog garanterar att det alltid skall finnas gott om arbete. Ute i kojorna docerar förstås gamla gubbar i krimmelmössa och vadmalsväst över hur mycket arbete motorsågen egentligen tar bort, och nog är väl alla överens om att arbeten försvunnit, men strängt kan ju icket vetenskapen uppfinna en skog som av sig själv spankulerar ner till sågverken.

Barn av 1950- och 1960-talen minns jag ingenting annat än en framtid i de allra ljusaste

färger. De största förbättringarna kom också oss, det uppväxande släktet, tillgodo. De offentliga utbildningssatsningarna gjorde det ekonomiskt möjligt för skogshuggarnas, flottarnas och småbrukarnas barn att ta studenten och sedan, om förmågan fanns, en akademisk examen.

Det tidiga 1960-talets stämningssläge gestaltades i populärkulturen där de första Beatles-skivorna gav ett kongenialt uttryck för den globala känslan av gott humör. Det enda som förmörkade horisonten var terrorbalansen mellan USA och Sovjetunionen. Rädslan för världens snara undergång — och därmed också södra Lapplands — var under det kalla krigets dagar stor, men den besjöngs i tidens anda i de vackraste visor på radiogrammofonen.

Den utopiska framtidstro som genomsyrade världen under 1960-talet manifesterade sig först i hippierörelsen i USA — "The Summer of Love" — och därefter i den internationella vänstervågen. Uppfyllda av tanken på en universell solidaritet marscherade vi, skogshuggarsönerna och flottardöttrarna, i böljande röda flaggtåg. Liksom ungdomar över hela världen sökte vi oss fram till en internationalism — något som på sitt sätt förebådade dagens globalisering.

När vår gymnasietid var slut lämnade de flesta av oss inlandet och reste ut i världen, läste vidare på universiteten eller sökte arbete på orter långt bort. Ibland kom vi hem till våra föräldrar ute i byarna, såg att en och annan brolampa släcks för gott, och for sedan snart igen. När vi stötte på varandra på Stockholms Central försökte vi ibland att tala vår barndoms språk, men orden och tonfallen var borta. Vi fann snart att vi kunde amerikansk engelska bättre än vår egen dialekt.

Flyttlassen börjar gå

I slutet av 1960-talet bröt den väldiga, globala ekonomiska uppgångsvågen samman. Många i min egen generation tillbringade i godan ro det djupt pessimistiska 1970-talet vid läslamporna i universitetsbiblioteken. I inlandet, däremot, blev det nattsvart. Genom skogsbrukets nya teknik — skogsprocessorerna — hade södra Lappland under några få år berövats hundratals, ja, tusentals arbeten. Råvarurikedomen var inte längre synonym med sysselsättning.

De statliga och kommunala åtgärderna för att skapa nya arbetstillfällen visade sig överlag otillräckliga. Flyttlassen gick. För första gången minskade södra Lapplands befolkning. År 1960 hade inlandet nära 57000 innevånare. 1972 var de 45000. Det var oerhörda siffror — för dem som stannade kvar.

Den nya, globala ekonomiska uppgångsvåg som kom i 1980-talets början innebar för inlandets del nybyggda villor, även ute i byarna, och nya industrilokaler. Tiden var åter optimistisk, men den gamla, grundmurade framtidstron fanns inte länge kvar. Flyttlassen från inlandet fortsatte att gå. Där 1950- och 1960-talens konjunktur lagt ett solitt golv, lade 1980-talet spjälor.

Södra Lappland hade nu blivit till en plats för uppväxt och gymnasiekompetens. Av stojande unga snöskotergång blev det läkare, ingenjörer och chefsämnen. Den som sedan frågade dem varför de inte återvände fick veta att de inte ville flytta tillbaka — även om det skulle finnas kvalificerade arbeten. Ynglen som lämnat den lilla lappländska dammen hade växt sig till stora fiskar, ibland för stora för dem som stannade kvar. Södra Lapplands brain-drain var ett faktum.

Ändå fanns det under 1980-talets första år en illusorisk möjlighet för inlandet att överleva. Dels flyttade ju inte alla begåvningar ut. Dels var det ännu tänkbart, om än inte

troligt, att staten genom kraftfulla offentliga åtgärder skulle kunna vända den sjunkande befolkningstrenden.

Den offentliga vågen bryter samman

I mitten av 1980-talet kom så södra Lapplands menetekel. Den globala offentliga vågen bröts plötsligt av sin egen tyngd. En global privat våg sköljde in i dess ställe. Individerna — och inte kollektivet — sattes nu i centrum. Förtroendet för staten, och därmed också för politikerna, minskade drastiskt medan förtroendet för "det privata alternativet" ökade. Över hela världen började finans- och penningmarknader att avregleras, statliga företag att säljas ut och kollektiva avtal att luckras upp. Det som förr varit en angelägenhet för den offentliga överläts med den största skyndsamhet till privata intressen.

Denna globala privata vågs momentum är oerhört. Med sig har den fört det gamla Sovjetunionens fall, Kinas marknadsekonomi och Europas gemensamma marknad. Den har radikalt förändrat samhällen, företag och individer. Staten har blivit till ett skällsord. Över hela världen förespråkar politiker nu ständiga skattesänkningar, och på sina håll finns idéer om att helt avskaffa inkomstskatterna.

Borta är nu 1960-talets idéer om alla människors lika värde, borta är tron på det goda samhället, borta är den solidariska viljan att betala skatt — borta är kort sagt de gamla förutsättningarna för södra Lapplands framtid.

Mina forna gymnasiekamraters hemsidor lyser på nätet som nutida amerikabrev. Än har något arbetat i Hongkong, än skall någon flytta till USA. Få eller inga ägnar inlandet en tanke — alla tumlar vi som barkbitar på denna nya, väldiga våg. Många är också så utmatade av att hålla sig flytande att de inte längre orkar bry sig om något annat än sig själva.

Jag vet att många människor, inte minst de i inlandet, sätter sitt hopp till att den privata vågen, i vars rykande skum detta skrivs, snart skall vara ett minne blott. Men globala trender pågår oftast oändligt mycket längre än man tror. Hittills har bara femton år gått sedan den nya vågen började. Tänker man sig att den kommer att nå lika långt som den offentliga vågen, vilken svepte över världen i ett halvsekel, är utsikterna fram till 2030-talet mycket dystra för ett södra Lappland vars enda garanti för överlevnad är statliga transfereringar.

Dä gå int

Inlandsborna säger utan att tveka: "De vill ha bort oss härifrån!" Och inlandsborna har rätt. Södra Lapplands framtid är — den politiska retoriken till trots — inte längre en fråga för staten men för kapitalet.

Man kan förstås fråga sig varför runt 39000 människor, ty fler finns inte kvar i södra Lappland i dag, väljer att bo i en landsända med ständiga arbetsmarknadsproblem, långa kalla vintrar och oftast sönderregnade somrar. Den storslagna naturen, den rena luften, lugnet och ron, jakten och fisket sägs vara skälet till att man inte vill flytta. Detta är inte hela sanningen. Det huvudsakliga skälet till att man väljer att bo kvar är att det — de höga bensenpriserna till trots — för de allra flesta numera är möjligt att uppnå en levnadsstandard man aldrig skulle ha en chans att komma i närheten av i en storstadsregion — inte ens om en utflyttning skulle innebära högre lön.

Tack vare låga fastighetspriser, egen kunnighet och en väl fungerande informell ekonomi kan levnadsomkostnaderna i inlandet pressas ned till en för en stadsbo osannolika

nivåer. Inlandsmänniskan är inte dum. Hon har gjort ett utomordentligt förnuftigt ekonomiskt val.

Det finns i inlandet en självskriven ilska, ibland nästan ett hat, mot de politiker, debattörer och forskare som låter förstå att södra Lapplands tid är tillända. Få vill ju mista inlandslivets fördelar. Intensiteten i kritiken mot "de i Stockholm" är lika stark som fjällvärldens färger i september, men det tycks omöjligt att kanalisera den heliga vreden till annat än upprörda samtal man och man emellan. Det löper ett "dä gå int "- och ett "hä ä ingen mening"-bälte genom södra Lappland och många, många alldeles utmärkta initiativ har stupat på att man "inte skall göra sig märkvärdig".

En pessimistisk tid

Givet att vi under 2000-talets första decennium står inför en global ekonomisk depression — förr eller senare tar den vanvettiga globala skuldsättningen sin tribut — kommer världen att gå in i en djupt pessimistisk tid, och så även inlandets oorganiserade tillskyndare. Då blir det en lätt uppgift för ekonomiskt hårt trängda politiker att påskynda södra Lapplands vinter.

I ett scenario som ovan är det fullt tänkbart att staten, precis som sker med hyreshus, låter kallställa några inlandskommuner för att de två, tre starkaste ännu en tid skall ha en möjlighet till överlevnad. Sådana idéer kommer också, global depression eller inte, att växa i takt med den privata vågen.

Den politiska konsensusuppfattningen kommer under en eventuell depression att vara en helt annan än den under 1970-talets krisår. Då hade den globala ekonomiska uppgångsvågen förvisso brutit samman, men den offentliga vågen var fortfarande stark. I det fall den globala ekonomiska uppgången nu kraschar, kommer alltså en internationell ekonomisk nedgång att paras med en fortsatt stark privat våg — om så kommer inlandet att hamna i en situation där dess överlevnad helt och hållet är avhängig den egna kompetensen.

Inlandets utgångsläge inför 2000-talet kunde ha varit bättre. I 1900-talets slut avfolkas nu inlandsby efter inlandsby och butikerna stängs. Tätorterna söker med ljus och lykta efter arbetskraft till de kvalificerade arbeten som trots allt finns i inlandet, men få vill längre flytta till södra Lappland.

I en global värld konkurrerar inlandskommunerna inte längre med blott och bart Umeå och Stockholm, utan också med New York, London och Berlin. Människor över hela klotet överger sedan länge landsbygden, och strömmar in till metropolerna med dess utbildningar, nöjesliv och framgångsdrömmar. För de ungas del är det egalt om städerna ligger i det egna landet eller inte. Dagens ungdom är världsmedborgare, inte länsbor.

På min barndoms skolgård talas det inte längre dialekt utan den mest klingande rikssvenska. Och varför inte. Myrslåtterns, flottningens, timmerhuggningens och kreaturskötselns exakta språk saknar användning i en inlandsvärld där tillvaron, precis som i de stora städerna, blivit alltmer abstrakt.

Styrkan i kulturarvet

Inlandet har som aldrig förr blivit en del av världen och den aldrig sinande floden av amerikansk kultur har gjort att Lappland ibland påminner mer om USA än om sig självt. Filmen *Jägarna*, som kritiserats så mycket för sin Norrlandsbild, är en alldeles utmärkt miljöbeskrivning av inlandet i 1900-talets slut.

Mot denna förtärande amerikanisering står en relativt livaktig byakultur. Plötsligt finns där ett sommarkafé med konstutställning vid vägen. Plötsligt läser någon dikter på dialekt. Nog finns det, trots allt, en regional identitet.

Den hemvände Rolf Lidqvists skapelse Järja Gårmé i Storseleby är ett exempel på vilken kommersiell styrka det går att utvinna ur detta, det egna kulturarvet. Järja är kort sagt ett slags södra Lapplands allkonstverk. Man blandar livsmedelshandel med musik, bageri, annonser på dialekt, växtodling, sketcher, vandrarhem, restaurang och teaterföreställningar på dialekt. Kulturaktiviteterna mytologiserar produkterna och förstärker samtidigt själva varumärket — Järja.

Det utmärkande draget i Järjas verksamhet är att man inte försöker likna några andra än sig själva. Här finns inget tycke av storstad, inga tillgjorda tonfall och inga basebollmössor. Tvärtom har man nått framgång genom att inte MacDonaldisera sig. Man har i stället på ett djupt sympatiskt sätt exploaterat det unika i sin egen kulturkrets och genom humor och självdistans åstadkommit ett framtidsföretag.

I en global värld finns det gott om ren luft och storslagna naturupplevelser. Däremot är det inte alldeles lätt att hitta myter om Stalofolket, berättelser om bjaranystan och oförställd mänsklighet. För svenskarnas del, inte minst för Stockholmarna, står ju också "norrlänningen" fortfarande som en unik arketyper för ärlighet och pålitlighet. Det är inte helt osannolikt att det svaga dialektala tonfall som ännu finns kvar i inlandet kan ge fler än ett företags telefonväxlar, så länge de nu behövs, precis den image man vill ha på den svenska marknaden.

Här — i sagornas och schablonernas värld — finns i det virvlande vågskummet kanske, kanske en möjlighet till en framtid.

Personligen tror jag dock att inlandet de allra närmaste decennierna går mot en kulturell, ekonomisk och social katastrof. Tecknen står redan skrivna på väggen. Men detta är nu inte detsamma som inlandets undergång. Människans utvecklingsmönster är inte linjärt. Man kan inte i evighet extrapolera en trend. Våldiga nedgångar innebär inte alltid slutet på historien. Inlandets sönderfall kan vara dess möjlighet till en bättre framtid.

KOMMENTAR: Sommaren år 2003 lade Järja Gårmé ned sin verksamhet. Växthusen tomställdes, kolgrillarna slocknade, skärmaskinen auktionerades bort och lanthandeln stängde. Över hela Södra Lappland hade karga 70-talsvindar börjat blåsa igen efter ett optimistiskt 90-tal. Skillnaden var bara att vindarna var så mycket starkare nu, på 2000-talet. Inlandets svanesång hade börjat.